

UMEMURA YUKO

**A trianoni szerződéshez kapcsolódó japán dokumentumok
elemzése és értékelése**
Diplomáciai szövegek
a magyar–csehszlovák és a magyar–román határ megállapításáról

Abstract

An analysis and evaluation of Japanese historical documents related to the Treaty of Trianon – Diplomatic reports on the Hungarian–Czechoslovak and Hungarian–Romanian borders

This paper introduces and examines the activities of the Japanese members of the Committee of Border Demarcation. As representatives of one of the victorious powers, they participated in the border demarcation processes for the Treaty of Trianon, which ceded parts of Hungary's territory to other countries and was signed during the Paris Peace Conference after World War I.

It is not well-known what role the Japanese members of the Committee of Border Demarcation played on the international stage of post-war settlements. Fortunately, from the period mentioned above, a considerable amount of documents has been preserved in the Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs of Japan and the National Institute for Defence Studies.

In this paper, after examining these documents, the author focuses mainly on two fascinating documents related to the Hungarian–Czechoslovak border and the Hungarian–Romanian border.

What were the activities of the Japanese committee members, and what roles did they play in the border demarcations? By examining and citing the related documents, this paper tries to find answers to the following questions. What did the daily workflow of the Japanese members of the Committee of Border Demarcation look like? How did they interact with the representatives of other victorious nations and other countries? What influence did they have on the border demarcation plans, and what did they learn from these processes?

Keywords: Japanese–Hungarian relations, Treaty of Trianon, World War I, Paris Peace Conference, Committee of Border Demarcation, Japanese diplomacy, Austro-Hungarian Monarchy, territorial question, Hungarian–Czechoslovak border, Hungarian–Romanian border

Bevezetés

2020-ban volt az első világháborút lezáró párizsi békekonferencia 100. évfordulója, amelyre számos új tanulmányt mutattak be. A Magyar Tudományos Akadémia szervezésében megvalósuló projekt, a „Trianon 100” keretein belül a Magyarországot érintő japán diplomáciai jelentések kutatásával foglalkoztam. Történész kollégámmal, Wintermantel Péterrel főként a közelmúltban digitalizált nagy mennyiségű dokumentumot néztük át, a kiemelt részeket magyarra fordítottuk, ez az anyag 2021-ben jelent meg.¹ A kötet történelmi források közlését tartalmazza, ennek jelentősége pedig abban rejlik, hogy eddig nem ismert értékes dokumentumok kerültek napvilágra magyarul a téma iránt érdeklődők számára.

Ebben a tanulmányban a fent említett anyagból a legfontosabb részek elemzését és értékelését végzem el. A dokumentumok közül a Magyarországra vonatkozó és máig hatást gyakorló iratokat választottam ki, amelyek a határmegállapítás folyamatának a részleteit írják le. Vajon hogyan viszonyultak ehhez az abszurd új határhoz és a területek átadásához a japán biztosok? Mi volt a véleményük erről, és hogyan értékelték mindezt? Képesek voltak-e bármilyen hatást gyakorolni a folyamatokra, és milyen tanulságot vonhattak le belőle?

Az említett, kiadott kötet kerek egészet alkot, ám még nem végeztük el a részletes elemzését. A kutatómunkának fontos feladata az is, hogy a feltárt anyagot a háttérrel együtt elhelyezze a történelmi kontextusban, és ezáltal értékelje a szereplők tevékenységét az adott időszakot meghatározó körülmények között. A vizsgált szöveg történeti kontextusú elemzést igényel: a forrásközlés anyagát megfelelően rendszerezni kellett, tematikusan nem lehetett szétbontani úgy, hogy az elkülöníthető jelentések egymás után következzenek. Ahhoz, hogy az eseményeket világosabban lássuk, szükség lenne a mozaikszerű részletek összeállítására, hogy így egyértelművé váljanak a folyamatok és az eredmények. A tanulmány a lényegre és a fontosabb szempontokra mutat rá, hogy a japán biztosok tevékenysége és a hozzáállásuk világosan kirajzolódjon, továbbá az is egyértelművé váljon, hogy milyen alaposan megfigyelték a helyzetet.

A határkérdés bonyolult és összetett dolog; ez számomra különösen nehezen értelmezhető, hiszen hazám, Japán szigetország. Minthogy már hosszú ideje élek Budapesten, így sokszor ellátogattam a történelmi Magyarország területére, és csak ezáltal értettem meg lassanként a valós helyzetet.

Egy új határ megállapítása mindig a háború eredményének a következménye: Magyarország számára ez azt jelentette, hogy területének kétharmadát a szomszédos új államokhoz csatolták, és lakosságának egyharmada pedig

¹ Umemura–Wintermantel 2021.

az országhatáron kívül rekedt. A döntéskor „a népek önrendelkezési jogát” hangsúlyozták, ennek ellenére ez nagyszámú „új kisebbséget” eredményezett, így ellentmondásokkal teli, abszurd helyzet alakult ki. Az a fajta határmeghúzás, amellyel számos magyarlakta város az országhatár túloldalára került, egyoldalú döntés eredménye volt, és magyarellenességet is mutat, továbbá hiányzik belőle mindennemű racionalitás. Ez a későbbiekben is számos probléma forrásává vált, így egyáltalán nem mondható, hogy a békét szolgálta volna. Ma is népes magyar közösség él a szomszédos országokban, és tény, hogy ez aktuálisan különböző problémák forrása, valamint emberi jogi kérdéseket is felvet, amelyekért Magyarország felelősséget érez.

A trianoni szerződés aláírásakor az érintett országok ratifikációját sürgetve olyan kísérőlevelet és különutasítást is csatoltak, amelyben az országhatár egyes részeit „ideiglenesnek tekintik, és problémás esetben későbbi korrekciót tesznek lehetővé”.² De valójában alig lehetett módosítást végrehajtani. Mindenesetre ennek az ideiglenes határnak az egyértelmű meghatározása érdekében a békeszerződés ratifikációja után a győztes országok határmegállapító bizottságot alakítottak, amelybe Japán is elküldte a képviselőit.

A japán biztosok tevékenységéről nagy számban maradtak fent kordokumentumok a Japán Külügyi Levéltárban 外交史料館 és a Honvédelem Minisztérium Kutatóintézetében 防衛省防衛研究所, amelyek ma már nyilvánosak. Ezek nagy részét az utóbbi években digitalizálták, így a kutatás számára könnyebben hozzáférhetővé váltak. Másrészről ezekről a kordokumentumokról ez idáig nem végeztek alapos kutatást, így a részletek a történészek előtt sem voltak ismertek.³ A fent említett kötetben a történelmi jelentéseket és naplót ismertettük meg. Korábban már publikáltam néhány rövidebb beszámolót ebben a témában,⁴ ám most a jelenlegi akadémiai forrásgyűjtemény-kötetben megjelent passzusokat felhasználva kísérlem meg az elemzést. A kiválasztott források a magyar–csehszlovák, valamint a magyar–román határral kapcsolatosak, mint-hogy ezekről maradtak fent a legrészletesebb és legaprólékosabb jelentések.⁵

² Wintermantel 2021: 36–37.

³ Ugyanezzel a kordokumentummal foglalkozó részutatásról jelent meg publikáció, például egy szlovén kutató részéről, aki az ebben az időben újonnan megalakult országok, Szerbia–Horvátország–Szlovénia és Magyarország közötti határmegállapításban részt vevő japán küldött, Yanagawa tevékenységét elemezte (Bertalanč, Boštjan 2020).

⁴ Umemura 2017: 79–86; Umemura 2020: 89–98.

⁵ Ajia rekishi siryōsentā: A csehszlovák–magyar határral foglalkozó digitalizált fájlszám: JACAR B06150278200, a román–magyar határral foglalkozó pedig JACAR B06150278800. Ezentúl csak ezeket a fájlszámokat és oldalszámokat tüntetem fel a külön kiemelt idézeteknél, majd a magyar fordításnál jelölöm a megjelent kötetből az oldalszámokat. A főszövegben röviden utalt részekhez pedig az eredeti fájlban lévő oldalszámokat, a naplórészekhez a dátumokat adom meg zárójelben.

Kik vettek részt biztosként a folyamatokban, és milyen tevékenységet végeztek? A biztosok számára meglehetősen ismeretlen vidéken mennyire tudták kezelni ezt a kérdést, hogyan érintkeztek a többi biztossal és az érintett országokkal?

Ami a Japánban megjelent kutatások helyzetét illeti, az első világháború kevésbé feldolgozott téma, ezért a közvetlenül nem érintett országokkal kapcsolatban csekély az érdeklődés. Ennek ellenére az utóbbi 10 évben néhány figyelemre méltó kutatás született.⁶ Am a Magyarországot érintő súlyos területi problémával szinte senki sem foglalkozott.⁷

Az 1945 utáni időszakban a Szovjetunió politikai kereteihez tartozó Magyarország egyre távolabb került Japántól, így értelemszerűen nem sok kutatás folyt ezen a területen. A nyelvi nehézségeken túl a szocialista blokkhoz tartozó országgal kapcsolatban csak korlátozottan volt lehetőség a tudományos vizsgálatokra. Bár a rendszerváltás óta már eltelt 30 év, Magyarország még mindig kevésbé ismert országnak számít, amelyről kevés ismerettel rendelkeznek a japánok.

Az első világháború utáni párizsi békekonferencián a háborúban elért sikereinek köszönhetően Japánt először hívták meg győztes országgént ilyen szintű nemzetközi diplomáciai szintérre. Ismeretes, hogy a békeszerződés szövegét meghatározó konferencia kezdetén az őket közvetlenül nem érintő eseményekben nem vettek részt aktívan, ritkán szóltak hozzá bármihez is, ezért „csendes partnerként” gúnyolta a japánokat a többi ország. Ez azonban azért történt így, mert a tokiói minisztériumból ezt az utasítást kapták.⁸

A trianoni szerződés aláírása előtt a győztes hatalmak azt hangoztatták, hogy lehetséges a részleges korrekció, a határmegállapító bizottság tevékenysége pedig ezen alapult. A „részleges korrekció” kifejezés értelmezését illetően később eltérések merültek fel a biztosok között. A területétől megfosztott fél nagymértékű módosítást remélt és követelt, míg a területet szerzett fél mindenképpen csak a legminimálisabbként vette és értelmezte a részleges korrekciót. Valójában a fontos részek már el voltak döntve, és nem hagytak lehetőséget a Magyarország által követelt nagymértékű változtatásra, így a bizottság feladata éppen csak a határ menti területekre korlátozódott.

⁶ Például Yamamuro Shinichi 2014; Iikura Akira 2016; Kimura Seiji 2014; Betsumiya Danrō 2014; Iikura Akira-Yamamuro Shinichi 2020 stb. Továbbá a hadifoglyokkal kapcsolatban is számos új kutatást publikáltak.

⁷ Egy Erdélyről írt tanulmány hangsúlyozza, hogy Franciaországnak nagy volt a felelőssége abban, hogy Magyarország területe ekkora lett (Itō Yoshiaki 2006: 185).

⁸ Minohara Toshihiro – Naraoka Sōchi 2016: 154–157.

1. A határmegállapító bizottság japán biztosai és a megbízott területek (a magyar csehszlovák és a magyar–román határnál)

A békekonferencián részt vevő országok, miután ratifikálták a békeszerződést, megalakították a határmegállapító bizottságokat, hogy végleges döntést hozzanak a határokat illetően. A bizottság a négy győztes ország, azaz Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán részéről egy-egy főből, valamint az érintett országok biztosaiból, összesen hat főből állt. A bizottság tagjai 1921 és 1923 között helyi megfigyeléseket végeztek, majd a bizottsági ülésen ennek alapján végül döntöttek a határvonalról. Magyarország akkori határa négy országnál húzódott: Csehszlovákiánál, Romániánál, Szerbia–Horvátország–Szlovéniánál és Ausztriánál.

A japán biztosok mindannyian a szárazföldi hadsereg tisztjei voltak, akik az angliai vagy franciaországi nagykövetségeknél katonai attaséként tevékenykedtek. Csehszlovákia esetében időközben Tsuchiya Yoshimotot 土谷義幹 leváltották, és Andō Rikichi 安藤利吉 lett a megbízott, Románia esetében Sano Mitsunobu 佐野光信, Szerbia–Horvátország–Szlovénia és Ausztria esetében pedig Yamaguchi Jūhachi 山口十八, illetve rövidebb ideig Yanagawa Heisuke 柳川平助 voltak a biztosok.

Az elemzésre kiválasztott területekkel foglalkozó bizottság többi tagjai a magyar–csehszlovák határnál Angliából Carey, Franciaországból Uffler, Olaszországból Pellicelli, Magyarországról Tanczos, cseh részről pedig Lobeck voltak. Fontos szerepet kapott a bizottság elnöke, mivel a hat főből álló bizottság döntéshozatalakor gyakran fordult elő a 3-3 arányú véleménynyilvánítás. Ilyenkor a bizottság elnökét hatalmazták fel azzal a jogkörrel, hogy végül még egyszer szavazhasson, ennek eredményeként gyakran ez az egy szavazat döntött a bizonytalan tervjavaslatról. A bizottság elnökének az angol Carey-t választották.

A japán képviselő, Andō Rikichi (1884–1946) katonai akadémiát végzett, majd később Nagy-Britannia követségére került katonai attaséként európai kiküldetésbe. A határmegállapítás feladatának idején őrnagyi beosztásban volt. Ezután ismét angliai megbízást kapott. Előléptetése után a szárazföldi haderők tábornoka lett. A háború alatt többek között Indokínában vezette a hadsereget, 1941-től pedig Taiwan katonai erőinek a parancsnoka lett. Ugyanez év decemberétől Taiwan főkormányzójává nevezték ki. Miután Japán megadta magát a Szövetségeseknek, ő írta alá a kapitulációt. A kínai hatóságok letartóztatták, majd 1946-ban egy shanghai börtönben öngyilkosságot követett el.⁹

A biztosok által felügyelt terület a mai Magyarország és Szlovákia határ menti pár száz kilométeres vidéke volt. A határ egy részét itt a Duna jelenti,

⁹ Hata Ikuhiko 2005: 4; Itō 2007: 18; Nichigai Associates 2004: 867.

akkoriban pedig arról is értekeztek, hogy mennyire hajózható egy adott dunai szakasz. A valós helyzet felmérése igen nehéz feladatnak bizonyult. Akkortájt még nem lehetett a domborzatot részletesen, például drónokkal felmérni, mint napjainkban, sőt még a közlekedés módozatai is korlátozottak voltak. Ebből következően hogyan is mérték volna meg pontosan a folyó mélységét? Ilyen feltételek közepette járták be többször is a biztosok a vitatott területeket, és szakemberektől kértek adatokat, amelyek segítségével folytatták a vizsgálódást. A keleti részen található nagyváros, Kassa is határ menti település lett, majd pedig Kárpátalja következik, és ennek szomszédságában már a Romániával közös határszakasz húzódik. Ezért sem volt egyszerű a kérdés.

A még lezáratlan kérdések közül a legfontosabb rész a bányákat is magában foglaló salgótarjáni terület volt. A szerződésben meghatározott határt a bánya felett húzták meg, és az eredetileg magyar oldalon lévő bánya egy része, a bejáratával együtt, Csehszlovákiához került. Emiatt számos konfliktus keletkezett, amely mindkét fél számára elégedetlenséget okozott. A kitermelt ásványkincset feldolgozó acélmű magyar magánvállalat volt, ám mivel ezt a csehszlovák fél nem tudta ellenőrizni, így a csehszlovák oldalon a szellőzőnyílásokat befedték, és a kitermelést nagymértékben akadályozták. A békeszerződés szövegének megalkotásakor az ilyen helyzetekre nem voltak tekintettel (1921. szept. 29.).

Ebben az ügyben különösen sok eltérő vélemény hangzott el, és a vita mindvégig megmaradt. Számos bonyolult probléma okozott komplikációt. Végül Andō és az angol biztos a magyar oldalra, a francia és az olasz biztos pedig a csehszlovákok oldalára állt, majd végül, amikor az angol biztosnak mint a bizottság elnökének érvényesíteni kellett volna a hatáskörét, és még egy szavazattal kellett volna élnie, az ügyet ismét a Nemzetek Szövetsége elé vitték. Így a bányához közeli kis terület, Somoskőújfalu és a bánya egy része visszakerült Magyarországhoz. A stratégiaiilag fontos Somoskő vára és Sátorosbánya viszont Csehszlovákia területén maradt.

A romániai határral megbízott biztosok Sano-n kívül az angol Russel, a francia Meunier, az olasz Paolocci, a magyar Dormándy, akit menetközben leváltottak Csehre, és román részről pedig Domitrescu voltak. A bizottság elnöke a francia Meunier lett azért, mert a bizottságban egyedül ő rendelkezett volt tábornoki ranggal, a többi biztos csak főtiszt volt. Sano jelentése szerint Meunier személyét emberileg is kifogásolni lehetett, akinek a bizottsági elnökké választásával nemhogy nem értett egyet, hanem egyenesen nem tartotta őt erre alkalmas személynek. Hasonlóan a csehszlovák helyzethez, a bizottság elnökének végső szavazata itt is döntéshozói jogot jelentett, így a megfelelő személy kiválasztása igen fontos lett volna.

A román határnál megbízott japán biztos, Sano Mitsunobu (1882–1942) is a szárazföldi erők akadémiájáról került ki. A tokorozawa-i és matsumoto-i repülő-

iskolában oktatott. A katonai akadémián háborús stratégiát is tanított, az előadásaiból készült szöveget 1919-ben kiadták.¹⁰ Ezután a párizsi nagykövetségen katonai attaséként szolgált, és ekkor került kapcsolatba a határmegállapítás ügyével. Később a tokorozawa-i szárazföldi hadtest repülő akadémiájának igazgatója lett, 1933-tól pedig őrnagyként a 2. számú légi hadtest Kvantung hadseregének légierijében szolgált parancsnokként, 1936-tól pedig altábornagyként.¹¹

Románia esetében a határ mentén elszórt számos falu és kisváros szolgált vita tárgyául. A következőkben szemléltetésként következzen a helynevek egy része aszerint, hogy melyik félnek ítélték a települést. Manapság az interneten található részletes térképeken is könnyen azonosíthatók ezek a nevek.

Romániához került területek: Bors, Ant, Kisiratos, Nagyiratos, Németpereg, Kispereg, Börvely, Csenaros, Csengerbagos, Atyás, Kispereske, Nagypereske, Nagyvarjas, Óvári, Körösgyelés, Körösszeg, Köröstarján, Vizesgyan stb. A Magyarországnál maradt, azaz visszakerült települések: Bagamér, Álmosd, Nyírábrány, Váralj, Csengerújfalú stb. Nagypalád jelenleg Ukrajnához tartozik, abban az időben Csehszlovákiához került mint három ország határával érintkező határtelepülés.

Sano jelentésében többször megemlíti a határ mentén fekvő és Romániához csatolt Szatmárnémetivel, Nagyváráddal és Araddal kapcsolatban a határmegállapítás racionalitásának a hiányát, de ezekről a városokról a bizottság nem folytatott érdemi vitát. A bizottság tevékenységét az a hallgatóságos megállapodás határozta meg, hogy a békeszerződés alapvető „eszmeiségét és szellemét” kell alkalmazniuk, így ezeknek a városoknak a visszacsatolása még csak nem is kerülhetett a megvitatandó tételek közé. Erdély, ahol nagyobb magyar városok és falvak találhatók, és ahol több százezer magyar él közösségekben, még csak témaként sem merült fel.

2. A határmegállapítás folyamatának mindennapjai és a tagok közötti viszonyok

Az alábbiakban a biztosok naplóbejegyzéseit és a záró jelentéseinek a részleteivel foglalkozom. A csehszlovák határmegállapítás folyamatában részt vevő Andō 1921. szeptember 26-tól 1923. március 26-ig vezetett naplót, jöllehet 1922. november 30-án elhagyta Budapestet. Ezután főként Pozsonyban, majd

¹⁰ Sano 1919.

¹¹ Lásd Bōeishō 1935: JACAR Ref.C13070953800; Fukukawa 1999: 235; Fukukawa 2001: 356. *Japán történettudományi előadások* online kiadás: <http://kitabatake.world.coocan.jp/rikugunsidan10.html>.

Párizsban a további adminisztrációt rendezte. A salgótarjáni problémakör mindvégig jelen van a bejegyzésekben.¹²

A román határkérdésekkel foglalkozó Sano is írt jelentéseket és munkanaplót 1921. augusztus 1-től 1923. március 25-ig.¹³ Mindketten nagyjából azonos időszakban a napi tevékenységeket és a megbeszélések részleteit, valamint az akkori benyomásaikat jegyezték le. Andō alapos beszámolót készített, amelyből megtudhatjuk azt is, hogy az érintett országban kikkel találkozott. Előfordultak pusztán udvariassági látogatások, de véleménycserék is vacsora vagy fogadás keretében. Magyar részről Horthy Miklós kormányzó (1922. nov. 30.), Bethlen István miniszterelnök (1921. dec. 10., 1922. nov. 30.), Bánffy Miklós külügyminiszter (1921. nov. 10., 1922. máj. 27.), a váci püspök (1921. nov. 26.), csehszlovák részről pedig Beneš elnök (1921. dec. 21., 1922. ápr. 11., szept. 1., valamint 1921. dec. 22-én a csehszlovák miniszterelnöknél és a külügyminiszternél tett hivatalos látogatás), valamint a Japánnal kapcsolatban lévő személyek közül a tiszteletbeli konzul, Palotay Ödön (1921. okt. 11., 1922. jún. 17.) vagy az ismert orientalista és parlamenti képviselő, Pröhle Vilmos (1921. okt. 11., 30. és nov. 7.),¹⁴ valamint más személyek neve is felbukkan. Andō tartózkodása alatt hunyt el hirtelen Palotay (1922. aug. 2.), akinek az augusztus 5-én tartott temetésén a japán biztos is részt vett. Úgy tűnik, hogy Pröhle volt a következő konzuljelölt. Andō a naplójában Pröhléről, mint a konzul utódjáról, elismerően írt, továbbá feljegyezte azt is, hogy a Monarchia felbomlásával Ausztria és Magyarország két külön ország lett, Ausztria korábbi nemzetközi tekintélye megszűnt, ezért át kellene helyezni a japán követséget Bécsből Budapestre, de legalábbis titkár vagy konzul kihelyezésére lenne szükség (1922. aug. 23.).

Találunk bejegyzéseket a találkozókon elhangzott, Andō által fontosnak tartott dolgokról is. Bethlen miniszterelnökkel többször is folytatott eszmecserét, és különösen mély benyomást tettek rá a miniszterelnök szavai egy vacsorameghíváskor, amely egybe az utolsó találkozásuk is volt. Bethlen megkérdezte Andō-t, hogy mikor látogat legközelebb Közép-Európába, és erre azt válaszolta, hogy nem tudja. Bethlen azt mondta, hogy feltétlenül jöjjön el, nézze meg a határ mentén kialakult helyzetet. A japán biztos visszagondolva a tapasztalataira nem hitt abban, hogy az új határ hosszú életű lehet. A miniszterelnök szavaiból érezte a magyarok elégedetlenségét és azt, hogy reménykednek a korábbi határ visszaállításában (160). A magyar–román határnál Sano is találkozott megbí-

¹² JACAR B06150278200. munkanapló rész 58–157.

¹³ JACAR B06150278800, munkanapló része 90–160.

¹⁴ Pröhle Vilmos (1871–1946) neves orientalista, nyelvész. Budapesten a Pázmány Péter Egyetemen (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem) oktat, a Kelet-ázsiai Tanszék központi személyisége. Japánnal kapcsolatos írása a *Napkeletről* 1910, *A japán nemzeti irodalom kis tükre*, 1937.

zatása ideje alatt Horthy kormányzóval és ismert államférfiakkal (1921. aug. 22–24.), de ezekhez a találkozókhoz különösebb megjegyzést nem fűzött.

Ami figyelemre méltó feljegyzés az akkori társadalmi eseményekre kapcsolódó reflektálásként, az az utolsó magyar király, IV. Károly kísérlete arra, hogy repülőgéppel visszatérjen az országba. Erről így ír Andō: „mozgósították a hadsereget, és a helyzet fokozódott”. IV. Károlyt elfogták, és a portugál Madeira szigetére száműzték, a japán biztos naplójában az esetről a következő megjegyzést teszi: „A királyt feltartóztatták, és őrizetbe vették. Egyébként a lakosság között meglepően sokan szimpatizálnak a királlyal. A jelenlegi nemzetközi helyzet nyilvánvalóan nem engedi meg a magyar király visszatérését az országba, ezért a magyar kormány bűnbánóan ugyan, de kénytelen volt fegyvert fogni ellene” (1921. okt. 29.).

A hosszú ideig tartó munka során gyakran kellett félreeső, távoli vidékekre utazgatni, sokszor nehéz időjárási körülmények között, néha még balesetek is előfordultak. 1922. július 11-én az a lovas kocsi, amelyen a japán biztos utazott, vonattal ütközött össze, és Andō az eszméletét veszítette. Szerencsére végül kisebb sérülésekkel megúszta a balesetet. Az időjárás tekintetében leginkább a havazás okozott problémát, sokszor ellehetetlenítette az utazást, vagy csak egyszerűen meghibásodott a kocsi. Mindezekről ránk maradtak feljegyzések.

A nyelvi nehézségek is gondot jelentettek, hiszen nem volt olyan japánul tudó tolmács, akit alkalmazni tudtak volna, néha pedig maguknak a biztosoknak kellett az összes aprólékos adminisztrációs munkát elvégezni, ami „olyan szármalmas állapot, mint amikor a parancsnoknak kell az egyszerű katonai feladatokat ellátnia” (1922. okt. 1.).

Előfordult a biztosok között ellenségeskedés, alkudozás, néha viszály. Arról is vita alakult ki, hogy hol legyen a bizottsági ülések helye, vagy hol legyenek a biztosok irodái. A magyar biztos a már elszakított magyarok lakta vidékeket javasolta, ez nem tetszett a csehszlovák biztosnak, tartott a helyiek revíziós törekvésétől. Így nehezen jutottak döntésre, valamint sokszor a munka is kényelmetlen volt, hiszen az iroda távolra került. Erről szól az alábbi feljegyzés.

A cseh–magyar határon a folyamatos viszálykodás sokszor akadályozza a biztosok munkáját. Míg a magyar biztos a cseh területen maradt magyarokat feltűzeli, és fűti a revíziós mozgalmat, addig a cseh biztos katonai és csendőri erővel igyekszik azt elfojtani. A magyarok eljárás módja többnyire rosszhiszemű, a cseh hatalom módszerei viszont erőszakosak. A cseh kormány a revizionista vezetőket azonnal lecsukja, és belügyi indokokra hivatkozva figyelmen kívül hagyja a biztosok figyelmeztetéseit. A cseh parlament magyar képviselői a magyarok érdekvédelmére való hivatkozással a parlamentben is folyamatosan napirenden tartják a kérdést. Hozzánk, biztosokhoz is sok bejelentés érkezik, a magyar biz-

tos eltúlózva panaszkolja a csehek erőszakos bánásmódját. Ez egy soha véget nem érő vita.

A határőrök között is kisebb összeütközések alakulnak ki időnként, ami már elviselhetetlen a bizottság számára. Ha így megy tovább, elkerülhetetlen lesz, hogy ezt a nem kívánt határt valódi erővel kényszerítsük ki.¹⁵

A román határnál a francia biztos, Meunier viselkedését és hozzáállását Sano kritikusan figyelte, és többször is továbbította észrevételeit jelentésében a nehéz helyzettel kapcsolatban. Az alábbi idézet jól szemlélteti a biztosok közötti viszonyt, a korrupcióra való hajlamot, valamint az igazságtalanságot.

[A D–H és K szakaszokat illetően] az angol biztos és én eleinte elleneztük ezt a határozatot, de Meunier tábornok, a francia biztos ragaszkodott hozzá, és úgy tűnt, hogy ennek a vitának soha nem lesz vége. Sejtethető, hogy a francia és az olasz biztos összejátszik, és mindig a saját véleményüket igyekeztek érvényre juttatni. Nekünk viszont, az angol biztossal, semmi hasznunk vagy kárunk nem származik abból, akárhol is húzódik majd a román–magyar határ.

A parttalan heves vita nagyban megnehezíti a munkánkat, ezért végül Meunier tábornok állhatatossága miatt olyan döntést hoztunk, amiről már megszűröl büzlött, hogy egyoldalúan Romániának kedvez. Tudtuk, hogy helytelen, mégis kénytelenek voltunk elfogadni. Ha mi az angol biztossal ragaszkodunk az ellenvéleményünkhöz, akkor kénytelenek vagyunk azt a kérdést szavazásra bocsátani. Viszont mivel az olasz biztost megvesztegették, a szavazás eredménye kettő-kettő, és a végső döntés úgy születik meg, hogy Meunier felhasználja a bizottság elnökeként őt megillető plusz egy szavazatát. De ha ilyen szavazási helyzet alakul ki a négy ország biztosai között, akkor az a jövőben is méltatlan eredményekhez vezethet a munkálataink során. Ez a jelenség aztán csak még jobban elnyújtja és még hevesebbé teszi a vitát.

Meunier tábornok már a munkálataink kezdetétől fogva, akár a határmegállapítás alapját képező vasútvonal mentén szükséges sávról vagy akár városokról és falvakról volt szó, bármilyen kicsiny földterület kapcsán is, a határvonalat illetően minden esetben ragaszkodott a Romániának kedvező állásponthoz. A franciák eleve ki nem állhatják a németeket, gyűlölik őket, akár a kígyót vagy a skorpiót, és talán azért viseltetnek ellenszenvvel Magyarország iránt, mert az ő oldalukon harcolt. A franciák talán azt feltételezik, hogy egy jövőbeni német–francia háború esetén Magyarország mindenképpen a németeket fogja segíteni. Másrésről hiszem, hogy a románok latin népként eleve a franciákat kedvelik, legalábbis az egyszerű társalgásukból ezt lehet sejteni.

¹⁵ JACAR B06150278200:73–74; Umemura et al. 2021: 145.

Akár hivatalos, akár magánérintkezésről van szó, a francia eleve barátilag viszonyul a románokhoz, és szembeötlő a magyarellenes viselkedése. A Kísérőlevél alkalmazását illetően is már természetesen a kezdetektől fogva várható volt, hogy ilyen eredmény születik. De persze ők ezen idő alatt végig nagyon igyekeztek palástolni az ilyen magatartásukat, és ha vitára került a sor, amikor csak lehetett, igyekeztek nekik megfelelően csúrní-csavarni a szöveg értelmezését. És ezt az ármánykodásukat csak megkönnyítette az olasz és az angol biztos hiányos francia nyelvtudása, amit velük szemben jól ki tudtak használni. Ami azt illeti, Meunier tábornok még a franciák között is ritka hitvány alak, hallatlanul önző és beképzelt. Meggyőződésem, hogy az ilyen ember teljes egészében alkalmatlan a bizottság elnöki tisztségére. Ráadásul tartalékos állományú ezredes révén érdeke, hogy minél hosszabb időt húzhasson ki ebben a pozícióban, és azért is késlelteti a határmegállapítás folyamatát, hogy az minél tovább eltartson. Még az is a fülembé jutott, hogy ez az ezredes Romániától földet és vagyont fog kapni, amit már egy titkos szerződésben rögzítettek is (akkor írták alá ezt a megállapodást, amikor legutóbb egyedül utazott fel a román fővárosba). Egyébként a román hivatalnokokról már messziről látszik (teljesen függetlenül attól, hogy milyen magas vagy alacsony rangban vannak), hogy hajlamosak a vesztegetésre.

Akkor, amikor Meunier tábornokot – aki tehát súlyos jellemhiányban szenved, és nyilvánvalóan alkalmatlan lenne akár a biztosi tisztségre is – megtették a bizottság elnökének, minderről mi az angol és az olasz biztossal nem tudhattunk, a katonai rangja miatt pedig nem is tiltakozhattunk a jelölése ellen. Ha Meunier tábornok elmozdítását kezdeményeznénk a francia kormánynál, az súlyos diplomáciai problémát okozna, ezért ettől kénytelenek vagyunk eltekinteni. Azt ugyanakkor őszintén meg kell vallanom: változatlanul az a helyzet, hogy igazságtalanul zajlik a magyar–román határmegállapítás folyamata.¹⁶

Még így is meglepő a biztosok közötti megvesztegetés ténye és az, ahogyan a saját érdekeik szerint irányítanak. Egy ország méretéhez képest kis terület feletti döntésről volt szó, mégis sokatmondó, hogy a háború utáni békeszerződésben egy országhatárról szóló döntést ilyen módon befolyásolhassanak.

3. A helyi emberek reakciója

Amikor a biztosok helyszíni szemlére mentek a határhoz, a helyi magyar lakosság már várakozással, sokszor üdvözléssel fogadta őket. Ezt tapasztalva japán biztos tisztában volt azzal, hogy az ottani emberek elvárásainak nem

¹⁶ JACAR B06150278800:107–108; Umemura et al. 2021: 130–131.

tud megfelelni. Ezért tele volt lelkiismeret-furdalással, és kellemetlenül érezte magát, amit többször meg is említ a naplójában. Ennek egyik példája a következő bejegyzés.

Rimaszombatról érkeztünk Putnokra. A környékbeli falvakból a tömeg a község-háza előtt gyűlt össze. A községházán az önkormányzati tisztviselők és a helyi nótabilitások véleményét kérdeztük, főleg a gazdasági viszonyokról. Ahogy kiléptünk az épületből, az összegyűlt tömeg hirtelen üdvívalgásban tört ki, de ez hamar elcsitult. Amikor beszálltam az autóba, a tömeg egyszerre megéjlengett, és tudtam, hogy ez nekem, a japán biztosnak szól, ezért válaszképpen kiszálltam. Ekkor még nagyobb éljenzést hallottam. Csak sejtem, hogy a magyarok azért éljeneznek meg, mert azt remélik, hogy távoli fajtestvérükként a magyarok iránti különleges együttérzéssel fogok majd viszonyulni a dolgokhoz, amikor biztosként részt veszek a magyar országhatár megállapításában. De közben én ezzel ellentétes dolgokat kell, hogy tegyek. Engem a Magyarországgal szembeni és a magyarok számára kedvezőtlen békeszerződés végrehajtására küldtek ide. A magyarok itt a fehér fajok közepette több mint ezer éve már, hogy büszkén megalapították az államukat, és engem most azért küldtek ide, hogy őket leigázzuk. Ugyan együttérzéssel vagyok irántuk, de a békeszerződés megváltoztatására nincs módom. De átérzem a szomorúságukat, és vödörnyi hideg veríték patakszik rólam, amikor ezt az éljenzést hallom, és bizony nem tudom könnyek nélkül megállni. A szomorúságuk által letaglózott magyarok bizalmát én nem tudom viszonzni. Csak imádkozni tudok azért, hogy a jövőben a magyarok által nagyra becsült és a bizalmukat élvező Nagy Japán Birodalom ne cselekedjen majd a magyarok óhajával ellenkezően.¹⁷

Mély benyomást kelt ez a bejegyzés az akkori valós helyzet leírásával és saját érzelmeinek az ábrázolásával is. Nemcsak az üdvívalgásról lehet beszámolni a magyarok részéről, de helyenként heves vitáról is. Amikor a függőben lévő fontos tétel, a salgótarjáni vidék helyszíni szemléje előtt az illetékes ország biztosai elkezdtek szervezkedni, akkor magyar biztos előzetesen tájékoztatta a helyi lakosságot a szemléről, és kérvénygyűjtésre buzdította őket. A cseh biztos pedig, minthogy a terület már saját országa fennhatósága alatt volt, csendőrök és katonák bevetésével próbált nyomást gyakorolni és megakadályozni a gyülekezést. Andő-t a cseh biztos figyelmeztette a polgármester meghívására tartott díszvacsora előtt, hogy a magyarok a helyszínen már összejövetelt tartottak, és a magyar biztossal, Pencz kapitánnyal megbeszélést is folytattak. Másnap a helyiekkel találkoзва a japán biztos meglepetésére az emberek önmaguk ellen

¹⁷ JACAR B06150278200: 64; Umemura et al. 2021: 142–143.

érveltek. A magyar biztos tiltakozott, mondván, szerinte a cseh csendőrség nyomására kellett ezt tennie a magyar lakosságnak (1921. szept. 29.).

Gyakran történtek hasonló események, és ez néha akadályozta a tárgyalást, ezért később Andō-ék úgy döntöttek, hogy nem értesítik előre a lakosságot a helyszíni szemléről. Ennek eredményeként egyik fél sem kapott elég információt, így már alkudozni sem tudtak. Bár a biztosok megbeszélték, hogy nem mennek az utcára katonai egyenruhában, mert ez rögtön feltűnő lesz a környezet számára, végül mégis egyenruhában jelentek meg, így a helyiek azonnal felismerték őket, éljenezni kezdtek, és a magyar himnuszt énekelték. Andō-nak még virágcsokokat is átnyújtottak az ülésre érkezésekor (186–187).

Sano jelentései nem mutatnak ilyen részletes képet, de többször szóvá teszi, hogy a helyszíni szemlénél a helyiek és a román csendőrség között alkudozás folyt, sőt incidensek is előfordultak. A feljegyzés szerint a csendőrség nyomása miatt a helyiek nem tudták elmondani a valós véleményüket, de az is megtörtént, hogy maga a gyülekezés okozott konfliktust (23, 33 és 73–74).

Különösen izgalmas, ahogyan a helyi magyar lakosok a japánok felé fordultak, és barátként fogadták őket. Ebben a korszakban jelentősen megnőtt a magyarok érdeklődése a Kelet iránt, a Nyugat irányában viszont elvesztették a hitüket és a reményt az ország területének ilyen mértékű vesztesége miatt. Japán felé azonban rokoni érzéseket tápláltak, ezért abban reménykedtek, hogy a japánok semlegessége és azon túllépve a számukra kedvező döntéseket segítik. Ezeknek az elvárásoknak azonban nem lehetett megfelelni; az emiatti keserűség olvasható Andō jelentéséből.

4. Magyarország képe Japánban

A magyarokat Európán belül magányos szigetként tartják számom, hiszen közismert, hogy a szomszédos országoktól eltérő népcsoportról van szó. Ahogy már korábban szó volt róla, az első világháború után bekövetkező, abszurdnak is nevezhető határvonal-módosítás traumaként érte Magyarországot, így ellenérzésekkel fordult Nyugat-Európa irányába. A magyarok a gyökereiket Keleten keresték, és népszerűvé váltak az identitást kutató mozgalmak. A Monarchia idején terjedt el a turanizmus ideológiája, ennek hatására a japánokra rokon népként tekintettek. Az efféle eszmék és mozgalmak bizonyos mértékben teret nyertek a magyar társadalomban, de azt nem lehet pontosan tudni, hogy a japánok között ez mennyire volt ismert. Az eddigi kutatások szerint néhány Magyarországgal foglalkozó személy már hírt adott erről. Ebből a szempontból az Andō-tól származó bejegyzések különösen figyelemre méltóak. A határkérdésekkel foglalkozó tisztként számos ismeretet szerezhetett azokról a területekről,

amelyekért felelt, meghallgatta a magyarokat, és a vizsgálat során sok minden-nel megismerkedhetett. Ahogyan az idézett szövegben is láttuk, a magyarokkal kapcsolatban a „fajtestvér” vagy a „testvér nép” kifejezést használta, Magyarország szempontjából tehát Japán volt inkább a „testvér nép”, és a környező országokat lakták az „idegen népek”. Feltűnő, hogy ezek a kifejezések milyen gyakran szerepelnek a szövegben, mindez némileg meglepő. Andō Magyaror-szág irányában baráti érzéseket táplált, így az ország területének szétszabdalása együttérzést válthatott ki belőle.

Másrészről ezek a kifejezések egyedül Andō jelentéseiben találhatók meg, a többi biztos feljegyzéseiben nem szerepelnek, és Sano sem írt le ilyesmit. Csak a hadifoglyok állapotáról és a hazatérésükről készült egyéb jelentésekben fordul elő hasonló leírás. A háború végén a magyarokkal kapcsolatba került japán katonák egy része rendelkezhetett hasonló ismeretekkel, a szárazföldi hadse-reg kapitánya, Ōi Shigemoto 大井成元 szibériai tartózkodása során ugyanis érintkezett magyarokkal, és ismeretes, hogy 1929 körül a turanizmus ideáját elterjeszteni szándékozó japán társaság ülésén is részt vett.¹⁸

5. A japán biztosok véleménye és érzései az új országhatárral kapcsolatban

A mindvégig vitatott salgótarjáni kérdéssel kapcsolatban Andō többször is konkrétan megemlíti a jelentésében, hogy ezt a határkijelölést mennyire abszurdnak tartja, és az nem felel meg a vidék tényleges helyzetének. 1921. szeptember 29-én Vácon és Balassagyarmaton keresztül szemlére mentek, hogy megvizsgálják Salgótarján környékét. Az akkori helyzetről így számol be:

A lakosság nagy része az anyaországhoz való visszatérést kívánja. Azzal érvel-nek, hogy a békeszerződésben meghatározott új határvonal teljesen tönkreteszi a helyi gazdaságot, és sehol nincs, ahol ne kérnék ennek a megváltoztatását. Ezen a környéken nincs egyetlen olyan vonal se, ami ezt a felosztást indokolná. Teljesen természetes hát, hogy ha ilyen helyen most hirtelen húznak egy határt és ezzel szétszabdalják a közlekedést meg a gazdaságot, közigazgatásilag is szét-választják ezt a területet, akkor ez ellen mindenütt sok a panasz és a tiltakozás.

Főleg azért, mert a régi Magyarország közlekedési infrastruktúrája Budapest-központú volt, minden a fővárosból áradt ki, minden irányban kiváló összekötte-tés kapcsolta össze a külső területeket a központtal, ami régtől fogva megterem-tette az alapját közöttük a kereskedelemnek, a keresleti-kínálati viszonyoknak.

¹⁸ A japán turáni társaság kiadványa, a „Daidō”-ban 大道 cikk olvasható arról, hogy Ōi több-ször is részt vett az üléseken (Umemura 2006: 94–95).

Azonban a cseh–magyar határ létrejötte ezt a kelet–nyugati vonalon szétvágta, mintegy kihalászta Magyarország északi részét. A határvonalal közvetlenül szomszédos városok esetében teljesen szétszakadtak az addig kialakult gazdasági összeköttetések is. Mára már két év eltelt a békeszerződésben előírt határvonal alkalmazásától és a hátrányos helyzetet valamelyest ellensúlyozó lépések eredményeként már nincsenek újabb helyi zavargások. Csodálkozom, hogy nagyobb fegyveres összetűzésre nem került sor, de az bizonyos, hogy ha rögtön a fegyverszünetet követően került volna sor a határmegállapításra, rákényszerítve azt erre a vidékre, akkor biztos nagy katonai erőre lett volna szükség.¹⁹

Ahogy már említettem, a vita sarokpontját az jelentette, hogy a határvonal a bányát két részre osztotta. Bár az új határ meghatározása óta közben eltelt két év, kiderült, hogy a kisebb-nagyobb módosítások ellenére a helyszínt megtekintő Andō által kritizált lehetetlen határhelyzet azóta is folyamatosan fennmaradt.

Andō a munkanaplóban és a záró jelentésben is gyakran írja le saját véleményét. Időnként érzéseit is lejegyzí, és azt, hogy a magyarok felé húz a szíve, akiknek a háború elvesztése után a saját földjüket is kihúzták a lábuk alól.

A környékbeli emberek életét szemlélve és ebbe belegondolva számomra teljesen értelmetlen és felfoghatatlan az, ahogyan a határvonal megállapításra került. Ha a helyiek érzelmeire gondolok, nem tudom megállni könnyek nélkül. Nem elég, hogy ez a vidék a vesztes háború hatására meg kellett, hogy szenvedje az ellenséges megszállást, most kénytelen elviselni az ország területének ilyen kegyetlen megcsonkítását is. A nemzeti nagypolitikát követve sokan mentek közülük külföldre harcolni, az apáik és bátyáik a harcmezőn hőiesen helytállva kockáztatták az életüket. A hátramaradt gyerekek és asszonyok pedig otthon védték a vidéket, és szorgalmasan őrizték az otthonaikat. Azonban mindennek ellenére a párizsi béke elszakították őket a saját országukból, az őseiktől megörökölt vidéktől és termőföldtől, az egymással kezdetektől fogva jó viszonyt ápoló szomszéd településektől. Most vasfal szakítja el őket innen. Mostantól fogva, a korábban lenézett idegen népek uralma alatt szemernyi reményük sem lehet többé az egykori gazdag és virágzó életükre. Ez lenne hát számukra a háború hagyatéka és a nekik járó fizetség?

Rabszolgasorba nem juttatják a helyi lakosságot az országuk területéből az újkori háború hatására végbemenő elcsatolások. Kisebbségként azonban el kell fogadniuk lelki életükben és a tényleges mindennapi-társadalmi érintkezésben is az elnyomatásukat. Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a helyiek bizony reggeltől estig abban bíznak, hogy egyszer visszakérülhetnek az anyaor-

¹⁹ JACAR B06150278200: 61–62; Umemura et al. 2021: 141.

szághoz. Mindenki békéről papol, de ha a jövőbe tekintünk, akkor a valóságban csak a jövőendő háborúk csíráját vetik el így, micsoda dolog ez?! Akik a tartós világébékéről szónokolnak, azok jöjjenek el egyszer ide a közép-európai határvonalakra, és nézzék meg jól, beszélgessenek el az ottani családokkal, hogy az idegen népek uralma alatt milyen siralmas élet vár.²⁰

A román oldalon Sano az új határral kapcsolatban írja le a véleményét. Az országhatár túloldalára átkerült három nagyvárosról is van feljegyzés, ez is az abszurdításra mutat rá.

Az lenne üdvös, ha az egyes vidékeket kettészelő határ lehetőleg egy földrajzi képződmény, például egy hegy vagy egy folyó lenne, máskülönben nagyon károsan hathat a vitatott terület gazdasági és közlekedési állapotaira. A mi bizottságunk által vizsgált román–magyar határkörzet teljesen sík vidék, nincsenek rajta természetes gazdasági vagy közlekedési választóvonalak, amelyek egy-egy egységet határolnak. Emiatt az új országhatár teljesen szétszakít egymással nagyon szoros kapcsolatban lévő városokat és falvakat, sík vidéket és hegységet. Ez a határváltozás mindkét félnek egyaránt kedvezőtlen dolgokat eredményez, visszavetheti a régiós központként működő városok gazdasági és kereskedelmi viszonyait, és elsorvasztja az ipart. Ezt nem nehéz észrevenni, elég, ha összehasonlítjuk, hogy a mostani természetellenes országhatár következtében a három nagyvárosnak, Nagyváradnak, Aradnak és Szatmár[németi]nek a térségi gazdasági és közlekedési viszonyai már most mennyire tönkrementek a mai román uralom alatt a korábbi közigazgatáshoz képest. Ami pedig a személyi kapcsolatokat illeti, a családi és rokoni kapcsolatok ellenére sokan kényszerültek az új határvonal miatt más állampolgárságot választani. Hiába van a szomszéd falu olyan távolságban, hogy kézzel át lehet integetni, ha a közjük húzott határon való átkeléshez mégis hatalmas kerülőutat kell tenni. Rengeteg ilyen dolog mutatja, hogy az érintett lakosság milyen lelki és fizikai csapást kellett, hogy elszenvedjen. Ezért is gondolom, hogy ha valódi természeti képződményeket vehetnénk az országhatár alapjául, az üdvözítő módszer lenne a béke megőrzésére.²¹

Sano véleménye a helyszíni szemléken alapuló világos tények leírása. Ennek ellenére a városok visszacsatolásáról érdemi vitát kezdeményezni nem lehetett. A bizottság tevékenységének kezdetekor e határ menti városok Magyarországhoz való visszacsatolásának a tervét benyújtotta a magyar biztos, ám mivel ez a terv már nem egyezett meg a békeszerződés szellemiségével, a győztes hatalmak négy biztosa azonnal elutasította (1922. okt. 1.). Természetesen távolabb,

²⁰ JACAR B06150278200: 202; Umemura et al. 2021:181–182.

²¹ JACAR B06150278800: 83–84; Umemura et al. 2021: 125.

a magyarok lakta Székelyföld esetében sem merült fel vita a határmegállapítás lehetőségéről. Ez a terület az 1930-as évek második felében a bécsi döntés alapján aztán visszakerült Magyarországhoz.

A japán biztosok egyébként mind katonatisztek voltak, akik védelmi és stratégiai szempontból is bírálták a határvonalakat. Az alábbi leírás a csehszlovák határról szól.

A trianoni szerződésben meghatározott cseh–magyar határ a népek önrendelkezési elvének megfelelően a szlovákok, Nyugaton pedig a rutének által lakott területet határolja körül, a Csehszlovák [sic!] állam megalapításához szükséges területet veszi alapul. Ez egy nagy erőfeszítések árán meghúzott, aránylag megfelelő határvonal. Vitathatatlan tény, hogy amíg a szövetségesek oldalán álló csehszlovák állam érdekeit figyelembe vették, addig a háborúban vesztes Magyarország és a magyarok érdekeit teljesen figyelmen kívül hagyták. De el kell vajon fogadni ezeket a dolgokat pusztán azért, mert katonai erő által lettek eldöntve?!

Ha a népek vonatkozásában vizsgáljuk, ez a határváltozás azon túl, hogy szlovákokat és ruténeket is érint, a vegyes lakosságú területeken élő magyarokra egyáltalán nincs tekintettel. A határ menti területeken többnyire színmagyar falvak vannak. Hol van itt akkor a népek önrendelkezési joga, ha a magyarok jogait ennyire semmibe vették?! Pressburg (egykori magyar város, magyar neve Pozsony, cseh neve Bratislava) lakosságának nagy része magyar, mégis a szlovákok fővárosa lett, és Csehszlovákiához tartozik. Azért, hogy Csehszlovákia Duna menti ország lehessen, és hogy Pozsonynak mint szlovák fővárosnak a létét megerősítsék, a 300 ezer magyar által lakott Csallóközt odavetették Csehszlovákiának. Bratislava túlsópartjának egy részét a város számára szükséges területként Ausztriától és Magyarországtól vették el. Ahhoz, hogy megkaphassák Csehszlovákia egyetlen kelet–nyugati irányú – Csehszlovákiát és Romániát összekötő (Zilina [Zsolna]–Kassa–Magosliget–Máramarossziget) vasútvonalát, a Magyarország számára történelmi jelentőségű Kassát és vidékét is átadták, és amikor a Bodroghoz szétszakították, illetve a környék vízgazdálkodását szabályozták, akkor az ott élő magyar népességet is kettészakították. A Magyar Királyság számára a keleti népekkel szemben fontos stratégiai jelentőséggel bíró Sátoraljaújhelyet is szétdarabolták. Ezzel egyben hosszú időkre elvették a két ország közötti viszály csíráját. Az amerikai delegátusok kezdetben a népek önrendelkezésének elvét hangoztatták, és ellenezték a Csallóköz meg a Bodroghoz – illetve az így Szlovákiához kerülő rengeteg magyar – ügyét, de mivel ezek a dolgok szükségesnek bizonyultak az új csehszlovák állam megteremtéséhez,

ezért végül is felhagytak az irányú próbálkozásaikkal, hogy ezek visszakerüljenek Magyarországhoz.²²

Andō különösen a Duna folyó, mint határ visszás voltára figyel fel, és ezt külön bejegyzésben bírálja. Geopolitikai szempontok alapján is a határ megváltoztatásának a nehézségére mutat rá:

Emellett olyan kisebb vízfolyásokat is kijelöltek határvonalnak, amelyek nem is képezhetnének határvonalat, mert nem valami magasak, és gyakran az emberek által minden nap igénybe vett közlekedési útvonalak mentén húzódnak, ezért az ilyen helyek új határnak egyértelműen természetellenesek. Ennek a vidéknek a gazdasági kapcsolatai, a keresleti-kínálati viszonyok által alakítva, már régóta szorosan a fővárosra, Budapestre irányultak, de az új határvonal ezeket a viszonyokat is sok helyen teljesen tönkretette. Azt mondják, hogy Közép-Európa legnagyobb folyója a Duna. De ez nem jelenti azt, hogy a két partja teljesen elszakadt volna egymástól, hanem épp ellenkezőleg, ennek a vízi útvonalnak köszönhetően igenis élénk gazdasági viszony alakult ki a két oldal között.

A mostani határtól már harminc-egyven kilométerre vannak olyan nagyobb hegységek, amelyek természetes geográfiai határvonalat képeznek, és inkább megfelelhetek volna a két ország közötti új határnak. Viszont azáltal meg a csehek és a szlovákok közötti közlekedés vált volna nehezkessé, és a szlovák terület leszűkült volna egyetlen vékony csíkra. A magyaroknak így az új szövetségi állam stabilitására tekintettel kell mindezt eltérniük. Mindez csak úgy értelmezhető, hogy bár természetellenes, és nem is megfelelő az új határvonal, az említett okokra tekintettel azt mégis Magyarországra kellett kényszeríteni.²³

Andō ezután különböző nézőpontokból megvizsgálva arra is felhívja a figyelmet, hogy az így felszabdalt Magyarország katonai szempontból mennyire előnytelen helyzetbe került. Záró jelentésének a végén arról ír, hogy mindent egybevetve ez a határ nem lesz tartós, jó, ha 20 évig fenntartható. A csehszlovák határral kapcsolatban, amelyet ő maga is megtekintett, és a döntéshozatalban is részt vett, arról ír, hogy a csehszlovák területen maradt magyarok kisebbségként a mindennapjaikban nehézségekkel küzdenek, lenézik őket, és számukra kellemetlen körülmények között kell élniük. Ezért vágynak arra, hogy visszacsatolják őket az anyaországhoz. Revíziós mozgalmakat szervező társaságok alakultak, és Andō előre látta, hogy ezek egyre tevékenyebbek lesznek. A feszültség nagyon erősen nőtt, így ennek a határnak a japán biztos mindössze 20 évet jósolt

²² JACAR B06150278200: 167–168; Umemura et al. 2021: 161–162.

²³ JACAR B06150278200: 168–169; Umemura et al. 2021: 162.

(225–226). Megemlíti továbbá azt is, hogy a békeszerződés aláírásakor a különutasítást is csatolták, sürgetve Magyarország aláírását (170).

A román oldalon Sano kiemelten ír a Meunier-től eltérő véleményéről Szeged és a határ túloldalára került Nagyszentmiklós helyzetével kapcsolatban. A francia biztos azt hangoztatta, hogy ezen a vidéken a népek úgyis összekeveredtek, ezért a kísérőlevelet egyáltalán nem kell figyelembe venni. Sano véleménye azonban más volt, megjegyezte, hogy nem lenne helyes teljesen figyelmen kívül hagyni a terület Szegeddel való szoros gazdasági kapcsolatát (116–117).

6. Dilemma az igazságérzet és a diplomáciai elvárás között

A japán biztosok sokszor hiába szerették volna az igazságot és a racionalitást képviselni, előfordult, hogy Japán álláspontja, a szövetségesekkel való diplomáciai kapcsolatok vagy a párizsi nagykövet és a minisztériumi utasítás miatt elbizonytalanodott, így a biztosoknak ellentmondásos helyzetben kellett döntést hozniuk. Különösen a salgótarjáni problémánál érzékelhető, hogy a véleményüket érvényesíteni akarták. A jelentésekben még a japánok egymás közötti vitáiról is olvashatunk.

Ma reggel titkos távirat érkezett a [japán] szárazföldi hadseregnek a békeszerződés végrehajtását felügyelő irodájától: japán biztosként a munka menetét kell szem előtt tartani, és tekintetbe kell vennünk azt, ahogyan a Nemzetek Szövetsége megkísérelt közvetítő szerepet betölteni a magyar–szerb viszonyban, azonban a megoldás megtalálása nagy nehézségekbe ütközik az érintett országok közreműködésének hiányában. Mindezekre tekintettel nem tudunk egyetérteni a salgótarjáni kérdésnek a Nemzetek Szövetsége elé történő terjesztésével, és nem tudjuk ezt a javaslatot támogatni. Ezt a békeszerződés végrehajtását felügyelő bizottság elnökétől érkezett utasítást nagyon különösnek és érthetetlennek tartom. Már fél éve vitatkozunk erről az ügyről, a véleményem jól ismert volt előttük, azonban az előbb említett oknál fogva most mégis szeretnék, hogy vizsgáljam felül az álláspontomat. Ezt én furcsállom, mert ha ilyen irányban meg kellene változtatni a véleményem, akkor annak még sokkal nagyobb lenne a kihatása, mint azt az ember elsőre gondolná. Kihatna ugyanis az összes érintett területre, a határ-megállapító bizottságunkra, a budapesti diplomáciai képviselőtűnkre, a prágai követségünkre és még a Nagykövetek Tanácsára is. Mindazonáltal korábban Párizsból megkaptam Okada kapitánynak a véleményét is, aki egyetért a kér-

désnek a Nemzetek Szövetségéhez történő utalásával. Ezért is furcsa nekem ez most, mivel úgy tudom, hogy ő továbbra is fenntartja ezt az álláspontját.²⁴

Végül Andō-ék erőfeszítéseinek köszönhetően az ügyet az Nemzetek Szövetsége elé vitték, és így a vidék egy kis része Magyarországon maradhatott. Andō a záró jelentése végén visszatekintett a munka egészére, és írt a döntés nehézségéről is. Lejegyezte nyomasztó érzéseit arról, hogy van-e értelme részt venni egy ilyen bonyolult vitában, ha semleges pozícióból úgysem tudna olyan döntést hozni, amely mindenki számára elfogadható lenne. Elkerülhetetlen volt, hogy mindez elégedetlenséget szüljön. Még azt is papírra vetette, hogy különösen a Japán számára érdektelen vidékeknél jobb, ha nem keverednek effélébe bele (222–224). Sano is őszintén ír a román határnál végzett munkája során érzett hasonló ellentmondásról:

M szakasz: Atya, Nagypeleske, Kispeleske, Szárazbereg, Fertősalmás, Nagypalád. Ezeken túlmenően nincs olyan település, ahova ki kellene szállnunk terepszemlére. Persze ez a vélemény is Meunier tábornoknak a románokkal szimpatizáló véleményének hatására alakult így. Vagyis nem egészen igazságos, ugyanakkor egyelőre nem látom sok értelmét erről vitát nyitni. Ezért most inkább nem feszegetem tovább ezt a kérdést, még ha az angol biztossal mi ebbe nehezen egyeztünk is csak bele. Úgy gondolom, hogy Meunier tábornok határozott románbarát magatartást tanúsít minden egyes ponton, és mindig megtalálja a módját annak, hogy a románoknak kedvezzen. Ezzel szemben a magyaroknak kedvező okfejtést minden igyekezetével igyekszik megsemmisíteni. Ha a bizottság nyilvánvalóan méltánytalan országhatárt állapít meg, azzal nem tudjuk majd fenntartani a békét hosszú időre, mivel a rendkívüli módon igazságtalan román–magyar határ az elzász-lotaringiaihoz hasonló problémát idézhet elő Kelet-Európában. Ezért én a Kísérőlevél alkalmazásával kapcsolatban mindig igyekszem igazságosan eljárni és pártatlan véleményt megfogalmazni. De közben az is igaz, hogy az országunk politikai helyzetét illetően törekednünk kell a győztes nagyhatalmak közötti együttműködés fenntartására, és az olyan kérdések kapcsán, melyek nem állnak hazánk közvetlen érdekében, inkább ezekre a nagyobb összefüggésekre kell tekintettel lennünk. Miután kikértem a véleményét a békeszerződés végrehajtására felállított [japán] bizottság elnökétől, 1921. október 28-ai dátummal érkezett levelében a következő választ kaptam: „Nekünk japánoknak sem Romániához, sem Magyarországhoz nem fűződik közvetlen érdekünk. Ezért az ezen országok közötti határmegállapítás során törekedhetünk ugyan állhatatosan az igazságosságra és annak alapelveként való érvényesítésére, azonban,

²⁴ JACAR B06150278200: 130; Umemura et al. 2021: 152.

ha ezzel esetleg kiváltjuk a többi nagyhatalom rosszallását, az más szempontból sértheti az érdekeinket. Ezért ezen a téren nagyon körültekintően kell eljárni.”²⁵

Többször alakult ki ehhez hasonló vita vagy egyezkedés, ezekről Sano jelentésében többször is olvashatunk. Amikor helyszíni szemlére ment, látta a román csendőrök által megfélemlített magyarokat, így elmondása szerint úgy érezte, hogy az emberek nem merik elmondani a valós véleményüket és megmutatni a valódi érzéseiket. Sano úgy vélte, hogy több falut vagy vidéket viszsza kellene csatolni Magyarországhoz, ám különösen a románok felé elfogult francia biztos miatt nem sikerült racionális és érdemi vitát kialakítani. Amikor a szavazás eredménye 3-3 lett, a bizottság francia elnöke a döntő szavazatát saját érdekeihez használta fel, így végül a javaslatot elutasították. A japán biztos megkérdőjelezte a bizottság elnökének az alkalmasságát, ám minthogy a további ellenvélemények a négy nagyhatalom között diplomáciai problémát eredményezhettek volna, és ez nem egyezett Japán érdekeivel, ezért Sano keserű érzéseit elfojtva a véleményét csak néha vetette papírra. Ezeket a hosszú jelentéseket és naplóbejegyzéseket olvasva azok egészét ez a hangulat hatja át.

A feljegyzések közel másfél éven keresztül készültek, a japán biztosoknak ez alatt az idő alatt két újévet is Európában kellett megünnepelniük. Sano az első év végén Magyarországon tartózkodott, a vidéken eltöltött ünnepnapokat is inkább a munkának szentelte, hiszen karácsony, szilveszter és újév második napján is kiment helyszíni szemlére (1921. év vége – 1922. újév). Andō-tól pedig egy rövid feljegyzés maradt az év végéről és az év elejéről, amely nagyon jól kifejezi akkori érzéseit.

Este vendégül láttam az itt élő japánokat, és japán ételek mellett együtt szilvesztereztünk. Negyedik évemet töltve már Európában elszorul a szívem, ahogy hazámtól távol, külföldön búcsúztatom az óvet (1921. dec. 31.).

[...] a közép-európai helyzet még mindig borús. A mi munkánk jövője is eléggé bizonytalan, a genfi konferenciától azt várjuk, hogy megvilágítja az európai béke kérdését. Azt remélem, hogy büszkeséggel térhetünk majd haza, miután teljesítettük a feladatainkat. Szeretném, ha e meggyötört nép mielőbb lelki megváltást nyerne! Az itt élő japánok együtt köszöntöttük az új esztendőt. Kicsit szomorkásan kezdődik az újév (1922. jan. 1.).²⁶

²⁵ JACAR B06150278800: 119–120; Umemura et al. 2021: 132.

²⁶ JACAR B06150278800: 79; Umemura et al. 2021: 146, 147.

Összegzés

Láthattuk, hogy ebben a két esetben hogyan ment végbe a békeszerződésben előzetesen meghatározott új határ felőli döntés, és ebben kik játszottak szerepet. Nagyon jól megfigyelhető, hogy a négy nagyhatalom egyikeként részt vevő japán biztosok milyen bonyolult és nehéz feladattal álltak szemben, és hogyan próbáltak kiállni azért, hogy semlegesek maradjanak, és minél igazságosabb döntést hozzanak. Másrésről a dokumentumokban az is kirajzolódik, hogy a békeszerződés mennyire sok ellentmondást tartalmazott. Érezhető az abszurd helyzet és az is, hogy a biztosok bár mindent megpróbáltak az igazságért, mégsem tudták megvalósítani. Érzékelhető a biztosok közötti alkudozás, sőt a japán biztos egyszer még a megvesztegetés tényét is észlelte, mindez megmutatja az akkori feszült hangulatot. Meglepő az, ahogyan meghatározták egy ország határát – ebben a folyamatban észlelhető volt egyfajta közömbösség is. A japán biztosok személyében olyan diplomaták alakját látjuk, akik viszonylag jól ismerték a helyi körülményeket, és a békekonferencián kigúnyolt japán képviselőkkel ellentétben kellően képzett, nagy tudású, felelősségteljes szakemberek voltak. A Meiji-kor diplomatái és katonatisztjei fiatalon elitképzésben részesültek, akik között sok kiváló meglátással rendelkező, jó nyelvtudású hivatalnok akadt. Az ismert történész, Haga Tōru tanulmányában rámutat, hogy a Meiji-kor diplomatái már korán külön kiképzésben részesültek, majd rögtön nehéz próbára tették őket, amelynek során javult a megfigyelőkészségük, és rátermettséget is szereztek. Már akkor nyitottak a világ felé, és a diplomácia frontvonalában tudásuk legjavával és elszántságukkal komoly felelősséget vállaltak. Mindezt akkor, amikor Japánra a világ fejlődő országgént tekintett.²⁷ A határmegállapításban részt vevő japán biztosok esetében is érzékelhető ez a háttér.

A kíméletlenül szétszabdalt Magyarországon létrejött az irredenta mozgalom, amely az 1920-as és 30-as években politikai céllá nőtt. Végül az első világháború után Magyarország a győztesek által kialakított rendelkezésekkel elégedetlen Németországhoz közeledett, és Hitler közbenjárásával az 1930-as évek második felében a terület egy része visszakerült Magyarországhoz. Az így született új határ bizonyos mértékben már racionális döntés eredménye volt. Ahogyan Andó megjósolta, húsz évig sem maradnak fenn a trianoni békeszerződésben foglalt határok. 1940-ben Magyarország csatlakozott a Háromhatalmi egyezményhez, amelynek aláírási ceremóniájáról Japánban is hírt adtak. Amikor később a bécsi döntésre került sor, akkor újságcikkek is részletesen beszámoltak arról, hogy Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz.²⁸ Végül a második világháborúban

²⁷ Haga Tōru 2020: 136–137.

²⁸ Az 1940. 11. 22. dátumú napilapok, mint a Yomiuri 読売, Asahi 朝日, Miyako 都, Hochi Shimbun 報知新聞 Magyarországot, mint új szövetségest mutatják be.

vesztes Magyarország nem tudta ezt az új határt megtartani. A Szovjetunió által bekebelezett területeken nemcsak a kisebbségeket, hanem a teljes lakosságot is megfosztották a szabadságától és a korábbi korszakok értékeitől, és ez már egy erősen korlátozott világot mutat. Ennek eredményeként az emberek már nem beszélhettek nyíltan sem a területi, sem a nemzetiségi kérdésekről, és ez az állapot fél évszázadig fennmaradt. Az 1980-as évek végén, a rendszerváltáshoz közeledve már az erdélyi magyarokról sem kellett suttozva beszélni. Ekkor azonban magyarok egy része már nem is tudott a határon túli honfitársairól. Az 1989-es romániai forradalom kirobbanásának Tőkés László református lelkes tévétevékenysége adott lökést Temesváron, ami igen szimbolikus volt.

A rendszerváltás után a magyarok már felemelhették a hangjukat a kisebbségek jogaiért, és tiltakozásukat is kifejezhetik, de ez még nem jelenti azt, hogy önrendelkezési jogot is kaptak volna. Mind a Felvidéken, mind Erdélyben a magyar kisebbségek még ma is számos területen küzdenek nehézségekkel. Bár a társadalom immár szabad, a környező országok magyarlakta vidékeiről folyamatos az elvándorlás az anyaországba. A száz évvel ezelőtti határmegállapítás feladatát vizsgálva kiderült, hogy a teljes történelemnek csak egy kis epizódjába pillantottunk bele – az akkori döntés még száz év elteltével is nagyon sok megoldandó kérdést hagyott hátra.

Ismeretes, hogy az ideálisnak tartott Jugoszlávia az 1990-es polgárháború után több kisebb országra szakadt. Eközben egy másik, kisebb súlyú esemény nyilvánvalóan nem kapott túl nagy hírverést a nemzetközi sajtóban, ám megmutatja a száz évvel ezelőtti meghúzott határ jellemzőjét. Nevezetesen a szlovák–ukrán határ által kettévágott magyar falu, Nagyszelmenc és Kísszelmenc ügyében végül amerikai nyomásra sikerült elérni, hogy a falvak lakosai közvetlenül átkelhessenek a határon.²⁹ Szlovákia és Ukrajna között 2005-ben új határátkelő helyet létesítettek. A település kettévágásának és a határátkelő létesítésének az emlékére egy kettévágott székykaput állítottak fel, amely a két ország határán néz egymással szembe. Most 2023-ban ezt a területet ismét háborús nyomás sújtja. A híradásokban közvetítenek a folyamatosan érkező ukrán menekültekről, de erről a kárpátaljai tényről nem sokat beszélnek. A közép-európai és balkáni országok jelene mutatja meg azt, hogy mennyire bonyolultak a határ- és a nemzetiségi kérdések.

Jelen cikk alapjául szolgáló tanulmányutamat a Japán Alapítvány 2021/2022. évi Japán Kutatási Ösztöndíjának (fellowship) a segítségével a tokiói tartózkodásom során végeztem. Ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni a lehetőségért.

²⁹ Ez az eset akkor Magyarországon nagy figyelmet kapó hírek számított, és a napilapoktól kezdve számos híradás közölte. Például a Magyar Nemzet, a Népszava 2005. 12. 23. és 24. dátumú lapszáma.

Felhasznált irodalom

- Ajia rekishi siryōsentā アジア歴史資料センター „Chekku” hangari osutori porando doitsu-kan kokkyōkakutei iinkai shūmatsu hōkokusho, Gyōmu nisshi, Hōkokusho 「チェック」匈牙利・奥太利・波蘭・独逸間国境劃定委員会終末報告書、及び同業務日誌、報告書 [Cseh és magyar, osztrák, lengyel, német közötti határmegállapítási bizottság záró jelentése, munkanaplója és bejelentése]. JACAR B06150278200. Tokyo: Ajia rekishi siryōsentā.
- Ajia rekishi siryōsentā アジア歴史資料センター Ru han kokukan kokkyōkakutei gyōmu shincho-ku hōkoku, Gyōmu nisshi, Shūmatsu hōkokusho 羅匈国間国境劃定業務進捗報告、同業務日誌、同終末報告書 [Román–magyar határmegállapítás folyamatának bejelentése, munkanaplója és záró jelentése]. JACAR B06150278800. Tokyo: Ajia rekishi siryōsentā.
- Bertalanics, Boštjan 2020. „Kokkyō-wa donoyōni hikaretaka 国境はどのように引かれたか” [Hogyán húzták meg a határt?]” In: Ōtsuru Atsushi 大津留厚 *Minzoku jiketsu-toiu gen-ei* 民族自決という幻影 [A nemzeti önrendelkezés illúziója]. Tokyo: Shōwado: 203–225.
- Betsumiya Danrō 別宮暖朗 2014. *Daiichiji sekaitaisen-wa naze hajimattanoka* 第一次世界大戦はなぜ始まったのか [Miért tört ki az I. világháború?]. Tokyo: Bunshun shinsho.
- Bōeishō 1935. *Kantōgun shokuinhyō shōwa 10 nen* 関東軍職員表昭和10年 [Kwantung hadsereg tisztjeinek névsora, Showa 10. év]. Tokyo: Bōeishō bōeikenkyūjo.
- Fukukawa Hideki 福川秀樹 1999. *Nihon rikukaigun jinmeijiten* 日本陸海軍人名辞典 [A japán szárazföldi hadsereg és tengerészet személynév névsora]. Tokyo: Fuyōshobō shuppan.
- Fukukawa Hideki 福川秀樹 2001. *Nihon rikugun shōkanjiten* 日本陸軍将官辞典 [A japán szárazföldi hadsereg tábornokainak lexikona]. Tokyo: Fuyōshobō shuppan.
- Haga Tōru 芳賀徹 2020. „Gaikō kaikoroku-no miryoku” 外交回顧録の魅力 [A diplomáciai emlékiratok érdekessége Diplomata írásának stílusjegyei] In: Haga Tōru *Gaikōkan-no bunshō* 外交官の文章 [Diplomata írásának stílusjegyei]. Tokyo: Chikuma shobō.
- Hata Ikuhiko 秦郁彦 2005. *Nihon rikukaigun sōgōjiten* 日本陸海軍総合事典 [A japán szárazföldi hadsereg és tengerészet lexikona]. Tokyo: Tokyo daigaku shuppankai.
- Iikura Akira 飯倉章 2016. *Daiichiji sekaitaisen-shi* 第一次世界大戦史 Tokyo: Chūkshinsho.
- Iikura Akira – Yamamura Shinichi 飯倉章 – 山室信一 2020. *Sekaiishi-toshiteno daiichiji sekaitaisen*. 世界史としての第一次世界大戦 [Az első világháború a világtörténelemben]. Tokyo: Takarajima-sha shinsho.
- Itō Takashi 2007. *Kindai nihon jinbutsu siryōjōhō jiten* 近現代日本人物史料情報辞典 [Új- és jelenkori japán ki kicsoda]. Tokyo: Yoshikawa Kōbunkan.
- Itō Yoshiaki 伊藤義明 2006. „Gekidō-no toransiruvania – Transiruvania kōkoku-to torianon jōyaku-no jidai” 激動のトランシルヴァニア – トランシルヴァニア侯国とトリアノン条約の時代 – [A változó Erdély – Az Erdélyi Fejedelemség és a trianoni szerződés idején]. Utsunomiya: *Sakushin Gakuin Daigaku Kiyō* 16:175–188.
- Kimura Yasuji 木村靖二 2014. *Daiichiji sekaitaisen* 第一次世界大戦 [Az első világháború]. Tokyo: Chikuma shobō.
- Minohara Toshihiro – Naraoka Sōchi 蓑原俊洋 – 奈良岡聰智 2016. *Kindai nihon gaikōshi* 近代日本外交史 [Modern kori japán diplomáciatörténet]. Kyoto: Minelva shobō.
- Nichigai asosieitsu 日外アソシエーツ 2004. *Nijusseiki nihon jinmeijiten* 20世紀日本人名辞典 [20. századi japán személynév lexikona]. Tokyo.
- Nihon-no rekishigaku kōza* 日本の歴史学講座 [Japán történettudományi előadások]. <http://kitabatake.world.coocan.jp/rikugunsidan10.html> (utolsó letöltés: 2023.03.01.).
- Sano Mitsunobu 佐野光信 1919. *Taishō sichinendo kōkūsenjutsu koujuroku* 大正七年度航空戦術講授録 [Előadások a légierő stratégiájáról Taishō 7. évéből]. Tokyo: Genmasha.
- Umemura Yuko 2006. *A Japán-tengertől a Duna-partig*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Umemura Yuko 2017. „A trianoni békeszerződés és a határmegállapító bizottság japán tagjai”
In: Umemura Yuko: *Japánok és magyarok egymásról*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 79–86.
- Umemura Yuko 2020. „A japán biztosok tevékenysége a trianoni határmegállapítás során”
In: Vihar Judit (szerk) *Magyarországi és japán kapcsolatok az elmúlt évtizedek tükrében*. Budapest: Magyar–Japán Baráti Társaság, 89–98.
- Umemura Yuko – Wintermantel Péter (szerk.) 2021. *Trianon és a japán diplomácia – Magyar vonatkozású japán diplomáciai dokumentumok, 1914–1923*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Wintermantel Péter 2021. „Trianon japán szemmel.” In: Umemura–Wintermantel: *Trianon és a japán diplomácia*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 9–55.
- Yamamura Shinichi (ed.) 山室信一他編 2014. *Daichiji sekaitaisen, Gendaino kiten 1–4*. 第一次世界大戦、現代の起点 1–4 [Az első világháború, A jelenkor kezdete]. Tokyo: Iwanami shoten.